

Allmän SiS-rapport
1998:2

Utslussning och eftervård vid de särskilda ungdomshemmen

Av Nils Stenström

Utlussning och eftervård vid de särskilda ungdomshemmen

Nils Stenström

Rapport 1998:2

Förord

Inledningsvis vill jag framhålla att jag under arbetet med denna rapport understundom imponerats av det arbete som bedrivs vid de särskilda ungdomshemmen. Samtidigt är jag medveten om att min inblick i huvudsak inskränker sig till skriftlig dokumentation, samt ett fåtal personliga besök på ett urval bland institutionerna. Dessa besök har varit mycket inspirerande och jag är imponerad över den ambition att utveckla behandlingsarbetet med ungdomar som jag tyckt mig märka på samtliga besökta institutioner.

Jag skulle inledningsvis också vilja beröra prioriteringar som gjorts under detta projekt. Man kan ha synpunkter på huruvida det är riktigt att göra som jag gjort, att lägga mycket energi på att försöka åstadkomma en så heltäckande kartläggning som möjligt av utlussning och eftervård. Heltäckande betyder i det här sammanhanget att min ambition varit att inbegripa så många institutioner som möjligt. Ett alternativt tillvägagångssätt hade varit att koncentrera undersökningen till ett mindre antal institutioner, och på så sätt eventuellt nå en fördjupad beskrivning, t ex genom att följa arbetet med utlussning och eftervård även i praktiken.

Jag valde att göra en heltäckande kartläggning helt enkelt eftersom detta inte gjorts tidigare. Följaktligen saknades - i alla fall delvis - kunskap om det spektra av synsätt och praktiska tillämpningar som kunde finnas representerat bland SiS ungdomsinstitutioner. Det är min förhoppning att denna rapport i någon mån bidrar till att belysa denna mångfald. Jag hoppas också att rapporten kan användas som en utgångspunkt för fortsatta studier kring olika aspekter av utlussning och eftervård.

Jag vill inledningsvis också passa på att rikta ett varmt tack till dem som på olika sätt bidragit till denna rapportens tillblivelse; Tack till Tore Karlsson, som var chef för driftenheten vid SiS när denna studie påbörjades och Kerstin Söderholm Carpelan, SiS FoU-enhet. Tore och Kerstin anförtrodde mig uppdraget att kartlägga utlussning och eftervård vid SiS särskilda ungdomshem. Det har varit ett intressant arbete och som "gammal behandlare" har jag särskilt uppskattat de möjligheter som givits till dialog med institutionspersonalen.

Tack till alla institutionsföreträdare som bemödat sig att fylla i den enkät som ligger till grund för denna rapport. Jag vet - av egen erfarenhet - att arbete på ungdomsinstitution innebär många prioriteringar och jag har förståelse för om man inte alltid upplever att ifyllandet av enkäter har högsta prioritet... men ni har gjort det i alla fall och de allra flesta dessutom med stor omsorg! Tack också för de spontana inbjudningar att besöka era institutioner som vidhäftats flera av de besvarade enkäterna. Tyvärr har tiden inte medgivit mer än ett fåtal besök.

Tack till de institutioner jag besökt; Björkbacken, Stigbyskolan och Sundbo. Det har i samtliga fall varit mycket inspirerande besök som givit en hel del komplement till den ovan nämnda enkäten.

Tack till Eva-Lena Widén och kolleger på placeringsgruppen för era ansträngningar att i arbetets inledningsskede ge mig en orientering kring ungdomsinstitutionernas respektive inriktning.

Nils Stenström

Innehållsförteckning

Förord

Sammanfattning

Inledning

Uppdraget och dess syfte

Metod / Hur undersökningen genomförts

Bortfall och representativitet

Redovisningen av enkätsvaren

Intervjuer med institutionsföreträdare - syfte samt urvalsmotiv

1. Redovisning av institutionernas enkätsvar med kommentarer

1. Begrepp och definitioner

1.1 Redogör kortfattat för Din syn på vad utslussning och eftervård är för något!

1.2 Är utsluss/eftervård väl åtskild från ordinarie behandlingsprogram?

2. Omfattning och resurser

2.1 Hur mycket personalresurser är avdelade för utsluss/eftervård?

2.2 Under hur lång tid pågår i genomsnitt utsluss/eftervård?

2.3 Hur många timmar av personalens arbetstid per vecka ägnas i genomsnitt en elev i utsluss/eftervård?

2.4 Hur många elever per år blir föremål för utslussning/eftervård vid Din institution?

3. Utslussning och eftervård i praktiken

3.1 Har ni vid Din institution ett generellt program för utslussning/eftervård?

3.2 Ser utslussning/eftervård olika ut beroende av elevens ålder och kön?

3.3 Hur och var bor eleven under utslussningen/eftervården?

3.4 Var bedrivs utslussning/eftervård - utöver elevens boende?

3.5 Vad sysselsätter sig eleven med under utslussningen/eftervården?

3.6 Vad karaktäriserar utslussningen/eftervården vid Din institution?

3.7 Involveras elevens familj i utslussningen/eftervården?

4. Ekonomi och juridiska/administrativa aspekter

4.1 Är det vid Din institution möjligt att köpa enbart utslussning/eftervård?

4.2 Hur debiteras utslussning/eftervård?

4.3 Upprättar Din institution någon form av specialavtal/kontrakt för utsluss/eftervård?

4.4 Vem är huvudman för utslussningen/eftervården?

4.5 Är det i juridiskt perspektiv någon skillnad mellan en ordinarie behandlingsplats och en utslussnings-/eftervårdsplats?

4.6 Om det förekommer samarbete med socialtjänsten (och/eller annan myndighet-er) kring utslussning/eftervård -- hur ser detta samarbete ut?

5. Dokumentation

5.1 Finns det vid Din institution någon typ av dokumentation/utvärdering kring utslussningens/eftervårdens betydelse och/eller effekter?

5.2 Om "JA" - vad visar denna dokumentation/utvärdering?

6. Förtjänster, brister och betydelse samt förslag till förändringar

6.1 Vad är starka respektive svaga sidor med utslussningen/eftervården vid Din institution?

6.2 Är Du i stort sett nöjd eller missnöjd med utslussningen/eftervården vid Din institution?

6.3 Hur betydelsefull anser Du att utslussningen/eftervården är i förhållande till den ordinarie behandlingen?

6.4 Hur borde utslussningen/eftervården förändras?

Diskussion

Bilaga

Förteckning över de institutioner som tillställts enkäten

Sammanfattning

Föreliggande kartläggning av utslussning och eftervård vid de särskilda ungdomshemmen baseras dels på en enkät som besvarats av drygt 80% av de institutioner som bedriver utslussnings- och eftervårdsverksamhet, dels på intervjuer med ett urval institutionsföreträdare.

Såväl enkätmaterialen som intervjuerna visar att varken utslussning eller eftervård utgör enhetliga begrepp. Det förefaller snarare råda relativt stora skillnader mellan institutionerna, såväl när det gäller hur begreppen uppfattas som deras respektive behandlingsmässiga implikationer. Majoriteten bland institutionerna tycks dock anse att

utslussningsfasen syftar till att hjälpa eleven att avsluta institutionsvistelsen, exempelvis genom att successivt och harmonisk avsluta relationer på institutionen, samt på olika sätt förbereda eleven för en tillvaro utanför institutionen. Under denna fas är eleven fortfarande inskriven vid institutionen. Eftervårdens syfte anses vara att på olika sätt stödja eleven i dennes tillvaro utanför institutionen. Under denna fas är eleven utskrivna från institutionen. I praktiken tycks dock många institutioner tillämpa en "successiv utskrivning" vilket innebär att eleven alltså är inskriven på institutionen under den första tiden i eftervård.

Samtliga institutioner hävdar att utslussning och eftervård utformas individuellt mot bakgrund av den enskilda ungdomens behov, vilket också anförs som förklaring till att stora variationer kan förekomma. I praktiken förefaller dock majoriteten av institutionerna ha någon form av "basutbud" som i olika grad kan individanpassas. Hänsyn tas till elevens ålder, kön, familjens- och nätverkets resurser och behov, elevens mognad, möjligheten att ordna boende och sysselsättning samt eventuellt kvarstående vårdbehov.

När det gäller innehållet i behandlingen under utslussning och eftervård förefaller institutionerna ha kommit olika långt. Vissa institutioner tycks kunna erbjuda ett relativt mångfacetterat och flexibelt utbud av insatser med någon form av behandlingsambition. Andra institutioner förefaller ha mer begränsade möjligheter att bistå sina elever, framför allt med eftervårdsinsatser. Utslussning och eftervård bedrivs normalt av den ordinarie behandlingspersonalen, företrädesvis kontaktmännen. Mycket få institutioner förfogar över särskilda resurser enbart för utslussning och eftervård.

Bristen på resurser, både i form av personal och materiella tillgångar är något som personalen upplever som ett påtagligt hinder. Många institutioner upplever också att kommunerna på grund av minskade ekonomiska resurser blir allt mindre benägna att teckna framför allt eftervårdsavtal, vilket institutionerna är starkt kritiska till eftersom majoriteten anser att utslussning och eftervård är lika betydelsefulla komponenter i rehabiliteringsprocessen som den "egentliga" institutionsbehandlingen. Majoriteten av institutionerna är dock relativt nöjda med det utslussnings- och eftervårdsarbete som bedrivs vid den egna institutionen.

Inledning

Uppdraget och dess syfte

I regleringsbrevet för budgetåret 1995/96 avseende SiS verksamhet står bl a att SiS i nära samarbete med kommuner och andra samhällsorgan ska utveckla nya former för utslussning av ungdomar från de särskilda ungdomshemmen. Som ett led i detta arbete fick undertecknad i juni månad 1996 en förfrågan från Tore Karlsson, chef för driftenheten vid SiS samt Kerstin Söderholm Carpelan, SiS FoU-enhet angående ett utredningsuppdrag med målsättningen att kartlägga den utslussnings- och eftervårdsverksamhet som bedrivs vid SiS särskilda ungdomshem -- de så kallade § 12-hemmen.

Utredningsuppdragets syfte beskrevs enligt följande; "Att kartlägga de olika former för utslussning och eftervård som förekommer. Förutom deras behandlingsmässiga betydelse och utformning är även ekonomiska, juridiska och organisatoriska aspekter väsentliga att belysa". I tillägg till detta generella syfte har underhand vissa preciserings tillkommit. Framför allt har uppdragsgivaren velat få en belysning av hur arbetet med utslussning och eftervård bedrivs i praktiken. Eventuella köns- och åldersspecifika skillnader ansågs härvidlag särskilt väsentliga att belysa.

Metod / Hur undersökningen genomförts

För att kunna beskriva arbetet med utslussning och eftervård vid SiS ungdomsinstitutioner så heltäckande som möjligt beslutade jag mig för att i ett första skede av kartläggningen inbegripa samtliga ungdomsinstitutioner. Detta innebar konsekvenser för datainsamlandet. En kartläggning av något så omfattande som utslussning och eftervård vid ett 40-tal institutioner är knappast möjlig att genomföra på annat sätt än genom postenkäter(1).

Enkäten utarbetades efter telefonkontakt med ett urval institutionschefer. Jag valde att kontakta dessa för att få en uppfattning om vad som utifrån deras perspektiv kunde vara väsentligt att få belyst avseende utslussning och eftervård. Min förhoppning med ett dylikt tillvägagångssätt var att enkäten skulle upplevas intressant, såväl mot bakgrund av det kunskapsintresse som utgjorde själva utredningsuppdragets förutsättning som utifrån ett institutionsperspektiv, i den mån skillnader existerade.

Enkäten skickades ut till samtliga 36 ungdomsinstitutioner(2). Efter påminnelser besvarades den av 29 institutioner. 24 av dessa 29 institutioner svarade att de bedrev någon form av utslussning och/eller eftervård. Fem institutioner svarade att de inte gjorde det, antingen p. g. a. av att de var nystartade eller p. g. a. av att de enbart sysslade med akutplaceringar och/eller utredningsverksamhet. Bland det totala antalet ungdomsinstitutioner som bedriver någon form av utslussning / eftervård har knappt 83% besvarat enkäten³, vilket får anses vara en mycket god täckningsgrad när det gäller postenkäter.

(1) I alla fall inte med hänsyn till de ramar som var för handen i detta projekt -- ett enmansuppdrag på halvtid under sex månader.

(2) Som "sändlista" användes SiS sammanställning över befintliga särskilda ungdomshem från 1996.

(3) Information angående huruvida de institutioner som inte besvarat enkäten bedriver utslussning/eftervård är hämtad dels från den ovan nämnda sammanställningen över SiS befintliga ungdomsinstitutioner 1996, dels i samtal med repre-sentanter för SiS placeringsgrupp.

Bortfall och representativitet

Bortfallet består av fem institutioner som bedriver utslussning och eftervård, men som trots påminnelser inte besvarat enkäten. Enligt min bedömning torde dock inte bortfallet påverka undersökningens representativitet i någon större omfattning. De institutioner som inte besvarat enkäten utgör inte en selektion av institutioner av speciell karaktär, så avsaknaden av svar från dessa torde inte påverka undersökningens helhetsintryck i någon större omfattning(4).

En annan aspekt av representativitet rör hurvida de enskilda institutionernas enkätsvar kan förväntas vara representativa för respektive institution. Enkäten sändes till institutionscheferna, av vilka majoriteten själva besvarat frågorna. I de fall där någon annan besvarat enkäten förefaller detta bero på att vederbörande ansetts särskilt förtrogen med just utslussning och eftervård, exempelvis en eftervårdskonsulent eller liknande. Ett rimligt antagande mot bakgrund av ovanstående torde vara att enkäten i så gott som samtliga fall besvarats av en befattningshavare väl förtrogen med den egna institutionens arbete.

Efter noggrann genomläsning, sammanställning och analys av enkätmaterialen är mitt intryck dock att svars kvalitén är högst varierande. Majoriteten av institutionerna har besvarat frågorna omsorgsfullt och fullständigt, medan en minoritet uppenbarligen inte ägnat materialet något större intresse, vilket bl a manifesteras i fragmentariska och ofullständiga svar. Jag har förståelse för om man utifrån ett institutionsperspektiv kan uppleva det som en belastning att behöva besvara den här typen av enkät, men jag anser att det är beklagligt om ofullständiga svar påverkar kartläggningens generella informationsvärde, samt bidrar till att enskilda institutioner inte ges rättvisa när det gäller det arbete som faktiskt bedrivs med utslussning och eftervård.

(4) För en sammanställning över vilka institutioner som tillställts enkät, besvarat respektive ej besvarat densamma samt i det sistnämnda fallet orsaken därtill - se bilaga, sid 31.

Redovisningen av enkätsvaren

När det gäller redovisningen av institutionernas enkätsvar har arbetet bedrivits i två steg. Jag började med att renskriva och sammanställa enkätsvaren på så sätt att samtliga institutioner först besvarade fråga ett, därefter fråga två osv. Detta förfaringssätt användes framför allt för att öka jämförbarheten, men också för att få en bättre överblick över materialet. Detta råmaterial redovisas av utrymmesskäl inte i denna rapport.

Under steg två har jag analyserat det sammanställda materialet, bl a genom att studera likheter och skillnader, svar som påtagligt avvikit från majoritetens samt sådant som jag uppfattat som tydliga praxisbeskrivningar. Slutresultatet av arbetet under steg två utgörs av föreliggande rapport, som är tänkt som en "kondenserad" sammanställning av råmaterialet, med en del kommentarer.

Institutionernas svar på enkätfrågorna har indelats i sex teman som berör olika aspekter av utslussning och eftervård;

- 1) Begrepp och definitioner
- 2) Omfattning och resurser
- 3) Utslussning och eftervård i praktiken
- 4) Ekonomi och juridiska/administrativa aspekter
- 5) Dokumentation
- 6) Förtjänster, brister och betydelse samt förslag till förändringar

Under respektive tema redovisas de frågor som ställdes till institutionerna, exakt på det sätt som de var formulerade i enkäten.

Intervjuer med institutionsföreträdare -- syfte samt urvalsmotiv

Kartläggningens andra del utgjordes av halvstrukturerade intervjuer med företrädare för tre institutioner; Björkbacken -- där institutionschef Thomas Erlingson samt eftervårdskonsulent Bettan Svelander medverkade, Stigbyskolan -- där biträdande institutionschef Bo Norgren intervjuades samt Sundboskolan -- där jag intervjuade institutionschef Arne Andersson.

Syftet med intervjuerna var att följa upp och söka fördjupa den information som framkommit i enkäterna. Av tidsskäl tvingades jag inskränka antalet "intervjuoffer" till tre institutioner, vilket jag beklagar. Mot bakgrund av den mängd intressant information som framkom i enkäterna hade det varit av intresse att besöka betydligt fler institutioner! Att jag valde att besöka just de tre ovan nämnda institutionerna beror bl a på följande; När det gäller Björkbacken fastnade jag dels för att man i hög grad fokuserar familjearbete, dels för att man utgör ett exempel på en institution som bedriver eftervårdsarbetet med hjälp av en särskild eftervårdskonsulent. Stigbyskolan intresserade mig p. g. a. sitt strukturerade och omsorgsfullt dokumenterade arbetssätt, där det behandlingsadministrativa system som tillämpas har stor betydelse. Sundboskolan lockade, mycket p. g. a. den speciella form av utslussning som man bedriver vid Räddnings- tjänsten i Surahammar.

Vad som framkommit under dessa intervjuer redovisas insprängt i nedanstående redovisning av institutionernas enkätsvar.

Redovisning av institutionernas enkätsvar med kommentarer

1. Begrepp och definitioner

Detta tema bygger på följande frågeställningar till institutionerna;

1.1 Redogör kortfattat för Din syn på vad utslussning och eftervård är för något!

1.2 Är utsluss/eftervård väl åtskild från ordinarie behandlingsprogram?

1.1 Redogör kortfattat för Din syn på vad utslussning och eftervård är för något!

Att det inte är helt lätt att redogöra för begreppen "utslussning" och "eftervård", samt än mindre beskriva eventuella skillnader dem emellan framkommer relativt tydligt när man tittar lite närmare på institutionernas svar på den första frågan. Hälften av de 24 institutioner som besvarat frågan gör överhuvudtaget ingen skillnad mellan begreppen.

De institutioner som tydligt skiljer mellan utslussning och eftervård tycks anse att den mest framträdande skillnaden består i att under utslussningsfasen är eleven fortfarande inskriven vid institutionen, medan eftervård bedrivs med utskrivna elever. Figuren nedan är ett försök att åskådliggöra detta synsätt grafiskt.

Behandling / Utsluss -- Eftervård

<-----> <----->
[Inskrivnen] [Utskriven]

Bland institutionerna finns dock olika uppfattningar om huruvida man är in- eller utskrivnen under utsluss- respektive eftervårdsfas. Det finns exempelvis institutioner som anser att även utslussningsfasen inträder först i och med att eleven är utskrivnen från institutionen. Majoriteten av institutionerna förefaller dock relativt ense om att utslussningen ingår som en integrerad del i det "ordinarie" behandlingsprogrammet och att denna fas inträder i (institutions-) behandlingens slutskede.

I praktiken förefaller det dock relativt vanligt att institutionerna låter eleverna "glida" över från utslussning till eftervård genom att avvakta med formell utskrivning tills dess att elevens situation på utplaceringsorten bedöms som stabil. Avdelningschef Bo Norgren på Stigbyskolan säger som ett exempel på detta; "På Stigbyskolan strävar vi i normalfallet mot att utskrivning från institutionen och flyttning till utplaceringsorten inte ska sammanfalla. Vi vill alltså att eleven flyttar från institutionen och påbörjar det nya boendet medan han fortfarande är inskriven på institutionen. Först i och med att vi upplever att elevens situation på utplaceringsorten känns trygg och välfungerande skriver vi ut vederbörande. Vi gör på det här sättet eftersom

vi vet att den första tiden efter avslutad institutionsvistelse ofta är mycket turbulent och påfrestande för eleven. Mot den bakgrunden vill vi ha möjlighet att snabbt och utan en massa byråkratiskt krångel kunna återta eleven, om det skulle visa sig att det inte fungerar".

Utskrivning sammanfaller alltså inte alltid med utplacering. Ett av skälen till att man tillämpar ett dylikt förfaringsätt är att en elev som utplaceras, men formellt inte skrivits ut, behåller sin "plats" på institutionen, vilket alltså är en förutsättning för ett snabbt återtagande. I de fall där utskrivning- och utflyttning från institutionen sammanfaller finns risk att platsen snabbt fylls av annan elev. Genom att göra på det här sättet slipper man även processen med ett nytt placeringsbeslut från elevens hemkommun.

Sex institutioner fokuserar boendet när man beskriver skillnader mellan utslussning och eftervård. Man framhåller att elevens boendesituation förändras från institutionsboende under utslussningsfasen till boende i någon annan form(5) under eftervårdsfasen.

När det gäller institutionernas redogörelser för begreppet eftervård kommer lite olika synsätt till uttryck. Vissa institutioner förefaller att se eftervården som påtagligt skild från ordinarie behandling och som något som kommer till stånd endast om socialtjänsten eller annan uppdragsgivare explicit begär detta. Andra institutioner förefaller anse att eftervården har en mer obligatorisk koppling till behandlingen och skall genomföras mer eller mindre oberoende av uppdragsgivarens inställning(6). Att det förhåller sig annorlunda i praktiken, eftersom socialtjänsten ensidigt har rätt att besluta om eftervårdens vara eller inte vara, är något som många institutioner starkt vänder sig emot.

Majoriteten av institutionerna betonar att såväl utslussning som eftervård i mycket stor utsträckning är individuellt anpassad i förhållande till varje enskild ungdoms behov, vilket också anförs som förklaring till att stora variationer kan förekomma när det gäller såväl utslussnings- som eftervårdens utformning. Institutionerna förefaller ändå vara tämligen överens om att utslussningsfasen syftar till att hjälpa eleven att avsluta institutionsvistelsen, exempelvis genom att successivt och harmonisk avsluta relationer på institutionen, samt på olika sätt förbereda eleven för en tillvaro utanför institutionen. Eftervårdens syfte är att på olika sätt stödja eleven i dennes tillvaro utanför institutionen.

(5) Exempelvis annan boendeform i institutionens regi - t ex träningslägenhet, eget boende, hos föräldrar, familjehem, HVB-hem, fortsatt institutionsboende på annan institution

(6) Se även nästkommande fråga "Är utsluss/eftervård väl åtskild från ordinarie behandlingsprogram" .

1.2 Är utsluss/eftervård väl åtskild från ordinarie behandlingsprogram?

Institutionernas svar på denna fråga liknar svaren på den föregående frågan. Skillnaden består huvudsakligen i att när det gäller denna fråga finns inget explicit ställningstagande i förhållande till in/ut-skrivningskriterier. Svaren handlar snarare om hur institutionerna upplever att den egentliga institutionsbehandlingen, utslussningen samt eftervården är integrerade. Svaren kan delas upp i tre olika kategorier;

- De som anser att såväl den ordinarie behandlingen som utslussningen och eftervården utgör en integrerad helhet. Så anser sju institutioner (ca 30%) av totalt 23 som besvarat frågan.

[Behandling->Utslussning->Eftervård]

- De som anser att det finns en tydlig gräns mellan den ordinarie behandlingen å ena sidan och utslussning/eftervård å andra sidan. Sex institutioner hävdar detta synsätt (ca 25%).

[Behandling] -> [Utslussning/Eftervård]

- De som anser att utslussningsfasen är en del av den ordinarie behandlingen medan eftervården inte är det. "Utslussningen är en slutfas i behandlingsprogrammet - eftervården är däremot åtskild från det ordinarie behandlingsprogrammet". Majoriteten av institutionerna - åtta stycken (ca 35%) ansluter sig till detta synsätt.

[Behandling->Utslussning] -> [Eftervård]

Två institutioner förefaller att svara "både och" på frågan om utsluss/eftervård är väl åtskilda från ordinarie behandlingsprogram. Efter vad jag kan förstå menar man att de organisatoriska förutsättningarna förändras under vårdtiden, men vården skall alltså följa den uppgjorda planen; "Den röda tråden ska finnas - men formerna blir annorlunda". Enligt mitt sätt att tolka institutionernas svar skulle detta synsätt kunna vara representativt för de flesta institutioner. Det finns en uttalad önskan att behandlingsuppdraget kunde ses en helhet, där såväl den ordinarie institutionsbehandlingen som utslussning och eftervård ingick som integrerade delar med lika värde. Att endast sju institutioner hävdar att så är fallet i praktiken indikerar svårigheterna att uppnå en dylik integration(7).

(7) Dessa svårigheter berörs bl a under temat "Förtjänster, brister och betydelse samt förslag till förändringar" .

2.Omfattning och resurser

Under detta tema redovisas institutionernas svar på följande frågor;

2.1 Hur mycket personalresurser är avdelade för utsluss/eftervård?

2.2 Under hur lång tid pågår i genomsnitt utsluss/eftervård?

2.3 Hur många timmar av personalens arbetstid per vecka ägnas i genomsnitt en elev i utsluss/eftervård?

2.4 Hur många elever per år blir föremål för utslussning/eftervård vid Din institution?

2.1 Hur mycket personalresurser är avdelade för utsluss/eftervård?

Ange i % av den totala personalstaten. Uppenbarligen har det inte varit helt lätt för institutionerna att besvara denna fråga - de angivna procentsatserna varierar från 0 - 100%.... Av svaren att döma har den absoluta majoriteten av institutionerna inte några särskilda resurser avdelade för arbete enbart med utslussning och eftervård. Den helt dominerande ordningen förefaller vara att dessa insatser i behandlingens slutskede ombesörjs av den ordinarie behandlingspersonalen, företrädesvis kontaktmännen.

De institutioner som besvarat frågan med en procentsats avdelar i genomsnitt knappt 10% av sina personalresurser för utslussning och eftervård, men här föreligger som nämnts ovan stora variationer mellan institutionerna. Några institutioner uppger att man i praktiken har mycket små resurser för utsluss och eftervård, medan andra satsar avsevärda resurser. Det går inte att utifrån enkätsvaren få en uppfattning om varför institutionerna sinsemellan uppenbarligen ger utslussning och eftervård olika prioritet.

Några institutioner uppger att man i huvudsak arbetar "uppdragsinriktat" med eftervården, vilket förefaller betyda att socialtjänsten ger institutionen - eller enskilda behandlingsassistenter vid institutionen - i uppdrag att genomföra vissa insatser efter utskrivning. Insatserna preciseras i ett kontrakt som upprättas mellan institutionen/enskilda behandlingsassistenter och socialtjänsten(8). Många av §12-hemmen beklagar socialtjänstens möjligheter att begränsa eftervårdsinsatsernas omfattning, något som flera institutioner anser blir allt vanligare.

En institution -- Björkbacken -- beskriver hur man organisatoriskt förändrat sitt arbetssätt när det gäller eftervården(9);

"På Björkbacken var det tidigare så att kontaktmännen, som hade den upparbetade relationen med eleven skötte eftervårdsinsatserna. När kontaktmännen var borta från behandlingsavdelningarna för att bedriva eftervårdsarbete sattes vikarier in i deras ställe. Detta system fungerade bra när det var lugnt på avdelningarna. Var det däremot oroligt hände det allt som oftast att eftervården kom i 'strykklass'. Man lämnade inte en orolig avdelning för en planerad eftervårdskontakt. Och var det inte oro på avdelningarna så blev det ofta det i samband med att kontaktmännen försvann på eftervårdsuppdrag. Det är bl a mot denna bakgrund som Björkbacken förändrat sitt sätt att arbeta med eftervården".

Numera är eftervårdsarbetet på Björkbacken centrerat kring en eftervårdskonsulent. Denna nyordning anses ha bidragit till att man idag upplever att man arbetar mer professionellt med eftervården genom ökad tydlighet, bättre överblick och en mer uttalad helhetssyn. Detta betyder dock inte att kontaktmännen helt och hållet förlorat sin betydelse under eftervårdsfasen. I de fall där man bedömer att relationen mellan elev och kontaktman är mycket betydelsefull fortsätter kontaktmannen sitt arbete med eleven, och i förekommande fall även med föräldrarna under eftervårdsfasen. I andra fall anser man att det faktiskt kan fungera bättre med en ny person som kommer in och tar ansvar för eftervårdsbiten. Att Björkbacken under senare år inriktat arbetet under

eftervårdsfasen mot hela familjesystemet anses också ha bidragit till att den enskilde kontaktmannens relationer till eleven idag inte är lika avgörande som tidigare.

I och med eftervårdskonsulentens tillträde anser man också att man fått ökade möjligheter att överblicka de resurser som samhället kan erbjuda eleverna, exempelvis när det gäller utbildning. Man har numera ett välutvecklat samarbete med bl a ungdomsvägledningen, som inneburit ökade möjligheter att erbjuda eleverna adekvata gymnasieprogram. Att bygga upp en dylik "resursbank" och ständigt hålla informationen uppdaterad var nästan omöjligt tidigare när 16 behandlingsassistenter skulle dela på ansvaret, menar institutionschef Thomas Erlingsson.

(8) Se vidare under temat "Ekonomi och juridiska/administrativa aspekter".

(9) Informationen i detta avsnitt är hämtad ur en intervju med Björbackens institutionschef Thomas Erlingsson och eftervårdskonsulent Bettan Svelander.

2.2 Under hur lång tid pågår i genomsnitt utsluss/eftervård?

Här kan vi konstatera att det föreligger avsevärda tidsmässiga variationer mellan institutionerna beträffande den tid eleverna i genomsnitt tillbringar i utslussnings- respektive eftervårdsfas. När det gäller utslussning pågår den i genomsnitt under fem månader, med en spridning mellan en och 12 månader. Eftervården pågår i genomsnitt under 10,5 månader, med en spridning mellan tre och 60(10) månader. Det finns naturligtvis många orsaker till dessa differenser. Att institutionerna sinsemellan arbetar med olika typer av elever samt att man tillämpar olika behandlingsmodeller har sannolikt ett visst förklaringsvärde.

Majoriteten av institutionerna besvarar frågan genom att ange omfångsrika intervall, medan andra svarar med en exakt siffra. Svaren kan tolkas så att vissa institutioner har ett mer "programmatiskt" tänkande kring utformningen av utslussning och eftervård. Dessa institutioner uttrycker genomgående vårdtidernas längd mycket precist. Andra institutioner betonar vikten av att göra individuella anpassningar mot bakgrund av elevernas skiftande behov, vilket anses leda till avsevärda tidsmässiga variationer, och följaktligen besvarar man frågan genom att ange vida intervall för tidsåtgången.

En institution menar att det är svårt att "styra" vårdtider. Framför allt när det gäller eftervården, eftersom denna fas oftast bygger på ett frivilligt deltagande.

(10) 60 månader utgör i detta sammanhang ett extremvärde och har inte medtagits i beräkningen av medelvärdet.

2.3 Hur många timmar av personalens arbetstid per vecka ägnas i genomsnitt en elev i utsluss/eftervård?

Även när det gäller denna fråga kan vi konstatera att det föreligger avsevärda variationer institutionerna emellan. Särskilt påtagligt är detta när det gäller utslussningen, där personalinvolveringen varierar från som lägst 8 timmar i veckan ända upp till 60 timmar. I genomsnitt ägnar personalen 31 timmar i veckan åt en elev under utslussningsfasen. Skillnaderna är stora mellan de institutioner som förfogar över särskilda utslussningsavdelningar och övriga institutioner, som bedriver utslussning på de reguljära behandlingsavdelningarna. De förra ägnar eleverna i genomsnitt 49 timmar i veckan, medan motsvarande siffra för de senare är 19 timmar. Den stora skillnaden förklaras av att endast två institutioner uppgivit att man förfogar över särskilda utslussningsavdelningar, varav särskilt den ena -- Räddningstjänsten i Surahammar -- uppges ha en mycket omfattande personalinvolvering.

När det gäller eftervården ägnar institutionerna i genomsnitt fem timmar i veckan åt elever i denna fas. Här kan vi notera en spridning mellan en timme i veckan till maximalt 12,5 timmar per vecka. Av institutionernas svar framgår att många anser sig vara helt utlämnade till socialtjänstens välvilja när det gäller framför allt eftervårdens omfattning. Många institutioner framhåller också att det är mycket vanskligt att besvara den här typen av frågor eftersom variationerna är så stora mellan enskilda elevers behandlingsupplägg.

2.4 Hur många elever per år blir föremål för utslussning/eftervård vid Din institution?

Eftersom de tillfrågade institutionerna skiljer sig åt beträffande antal vårdplatser är det naturligt att det också skiljer en del när det gäller antal elever som blir föremål för utsluss och eftervård. Tyvärr är det mycket få institutioner som gjort en klar uppdelning mellan antal elever som blir föremål för utslussning och antal elever i eftervård per år.

När jag försökt räkna lite på det antal elever som institutionerna redovisat har jag utgått från att vad som angetts är ungefärligt antal elever i såväl utslussning som någon form av eftervård per år, om inte annat angetts. Detta

kan naturligtvis vara en helt felaktig utgångspunkt, men den bygger på en rimlighetsbedömning mot bakgrund av den differens som erhålls om man jämför det faktiska antalet behandlingsplatser(11) på respektive institution med antalet uppgivna elever i utsluss/eftervård för var och en av institutionerna.

Sammantaget förfogar de 22 institutioner som besvarat frågan över 323 vårdplatser. Det skulle innebära att i genomsnitt förfogar varje institution över knappt 15 behandlingsplatser (spridning 5 -- 32). Om man summerar antalet redovisade elever i utsluss/eftervård från samtliga institutioner finner man att i genomsnitt har sju elever per institution och år blivit föremål för sådan vård. Enligt det här sättet att räkna skulle alltså knappt hälften av alla inskrivna elever bli föremål för såväl utslussning som eftervård. Men jag vill understryka att detta är ett antagande som vilar på mycket osäker grund, framför allt eftersom det inte tar hänsyn till respektive institutions genomsnittliga behandlingstid.

(11) Platser för akutvård och utredningsplatser har inte medtagits i beräkningen.

3. Utslussning och eftervård i praktiken

Detta tema innefattar följande frågeställningar;

- 3.1 Har ni vid Din institution ett generellt program för utslussning/eftervård eller arbetar ni med skräddarsydda individuella lösningar?
- 3.2 Ser utslussning/eftervård olika ut beroende av elevens ålder och kön?
- 3.3 Hur och var bor eleven under utslussningen/eftervården?
- 3.4 Var bedrivs utslussning/eftervård -- utöver elevens boende?
- 3.5 Vad sysselsätter sig eleven med under utslussningen/eftervården?
- 3.6 Vad karakteriserar utslussningen/eftervården vid Din institution?
- 3.7 Involveras elevens familj i utslussningen/eftervården?

3.1 Har ni vid Din institution ett generellt program för utslussning/eftervård eller arbetar ni med skräddarsydda individuella lösningar?

Institutionernas svar kan indelas i två kategorier;

- De som uppger att de enbart arbetar med individuella, skräddarsydda lösningar, vilket 14 (61%) av de totalt 23 institutioner som besvarat frågan anser sig göra.
- De som uppger att de utgår från ett generellt program, som anpassas efter enskilda elevers behov. Nio (39%) av de 23 institutionerna säger sig arbeta på detta sätt.

En närmare granskning av institutionernas svar visar att majoriteten har någon form av "basorganisation" för utslussning och eftervård -- vanligtvis i form av alternativa boendeformer samt valmöjligheter när det gäller utbildning och/eller arbete/arbetsträning. Flera institutioner tillämpar någon form av fassystem i behandlingen, som även inbegriper utslussningen. Generellt kan man nog påstå att utslussningen för de flesta institutioner följer ett någorlunda på förhand givet mönster, medan eftervården i större utsträckning är individualiserad.

En institution menar att utslussningsfasen i själva verket är en "papperskonstruktion". Vad som i bästa fall händer är att "...det blir lite mer permissioner, arbete och aktiviteter utanför institutionen..."

3.2 Ser utslussning/eftervård olika ut beroende av elevens ålder och kön?

Majoriteten av institutionerna svarar "ja" på denna fråga. Ett fåtal institutioner svarar "nej". Flera institutioner framhåller dock att de endast tar emot en viss kategori elever, exempelvis killar i åldern 16--20 år. För dessa institutioner saknar frågan aktualitet. Andra institutioner tar emot såväl killar som tjejer i behandling, men har eftervårdsarrangemang i egen regi enbart för det ena könet.

Flera av institutionerna som svarat "ja" menar att ålder och kön bara är två exempel bland många kriterier som man tar hänsyn till när man utformar utslussning och eftervård. Bland annat nämns socialförvaltningarnas önskemål, familjens och nätverkets resurser och behov, elevens mognad, möjligheten att ordna sysselsättning -- skola/arbete etc.

De institutioner som svarat "nej" betonar betydelsen av individuella upplägg och hävdar i likhet med många av de "ja-svarande" institutionerna att det är många aspekter av den unges situation man har att ta i beaktande när

man utformar utslussning och eftervård. Flera "nej - svar" på denna fråga kan sannolikt tolkas som uttryck för att institutionerna upplever ett starkt behov att ta hänsyn till betydligt fler kriterier än enbart ålder och kön.

När det gäller ålderns betydelse för utsluss och eftervård är institutionerna överens om att yngre elever oftare än äldre flyttar direkt hem till föräldrarna efter avslutad behandling, utan mellanlandningar i exempelvis träningsboende och halvvägshus. För dessa elever fokuseras eftervårdens insatser mer på familjen och det sociala nätverket i övrigt.

Några institutioner betonar vikten av att vara uppmärksam på andra vårdbehov som eleven kan ha än de som han/hon förväntas få hjälp med på den egna institutionen. Detta är -- menar man -- något som absolut måste tas under beaktande när man planerar utslussning och eftervård.

3.3 Hur och var bor eleven under utslussningen/eftervården?

Här tillämpar institutionerna uppenbarligen olika lösningar. För de institutioner som förfogar över särskilda utslussningsavdelningar flyttar eleven under den avslutande fasen i (institutions-) behandlingen normalt över till en sådan avdelning, varifrån utskrivning och i förekommande fall eftervården förbereds(12). Institutioner utan särskilda utslussningsavdelningar förbereder eleven för utskrivning och eventuell eftervård på den ordinarie behandlingsavdelningen.

När det gäller eftervården förekommer en rad olika lösningar när det gäller boendet; egen lägenhet, träningslägenhet på institutionsområdet och/eller annorstädes, växelvis boende på institutionen och i hemmet(13), kollektivboende, familjehem eller folkhögskola. Några institutioner framhåller att eleven vanligtvis flyttar hem till sina föräldrar efter utskrivningen, medan andra institutioner hävdar att detta sker mycket sällan. Sannolikt har elevens ålder och allmänna mognad samt den faktiska tillgången till olika boendalternativ mycket stor betydelse för valet av boendeform under eftervårdsfasen.

Flera institutioner framhåller vikten av att under utslussning och eftervård åstadkomma en successiv övergång från institutionsboende till någon form av boende utanför institutionen. Under denna process är det institutionernas uppgift att medverka med olika former av stödåtgärder, exempelvis ett växelvis boende på institutionen och i hemmet, träningslägenhet, eget boende med kontinuerliga besök på institutionen etc. Som ett exempel på det sistnämnda kan Björkbackens erbjudande om så kallad "Dagbarns"- placering nämnas. Detta innebär att elever som skrivs ut från Björkbacken erbjuds att vistas på institutionen under dagtid, och då företrädesvis delta i den skolverksamhet som bedrivs på Björkbacken. Syftet med detta upplägg är enligt institutionschef Thomas Erlingson bl a att hjälpa eleven att upprätthålla en "dagsstruktur".

I detta sammanhang kan även Sundbos arbete med att rekrytera, utbilda och samverka med ett antal HVB- och familjehem omnämnas. Dessa hem tillämpar samma behandlingsmässiga inriktning som institutionen. På så sätt når man en kontinuitet i behandlingen som har betydelse även för utslussning och eftervård, eftersom HVB-hem och familjehem är exempel på interventioner som kan komma ifråga under dessa faser. Skulle det visa sig att utsluss och/eller eftervård under dylika familjeliknande förhållanden inte fungerar, är det, enligt Arne Andersson, institutionschef på Sundbo, mycket lätt att återföra eleven till institutionen.

(12) Här bör framhållas att olika lösningar kan förekomma, på samma sätt som under eftervårdsfasen.

(13) "Hemmet" kan i det här sammanhanget betyda såväl föräldrahemmet som eget boende

3.4 Var bedrivs utslussning/eftervård -- utöver elevens boende?

Det vanligaste svaret på denna fråga är att kontakter med eleven sker på dennes arbetsplats / praktikplats, i skolan och på institutionen. Relativt vanligt förefaller det också att vara att man träffas i samband med elevens fritidsaktiviteter. I övrigt förekommer kontakter i samband med AA/NA - möten, på socialkontor, på "neutrala mötesplatser", hos elevens föräldrar, under nätverksmöten i elevens hemkommun, i familjehemmen och i träningslägenheterna.

Några institutioner uppger att man har regelbunden telefonkontakt med eleven samt att man erbjuder kontinuerliga veckosamtal med eleven och dennes kontaktperson och om behov finns även med föräldrar, syskon och andra anhöriga.

3.5 Vad sysselsätter sig eleven med under utslussningen/eftervården?

Frågan avser såväl elevens arbetstid som fritid. När det gäller elevernas "arbetstid" så anger majoriteten av institutionerna att den ägnas åt antingen studier eller arbete. Studier bedrivs på olika nivåer, alltifrån grundskola, KOMVUX, folkhögskola till olika program inom gymnasieskolan -- företrädesvis det individuella programmet eller någon form av förberedande gymnasielinje. Här kan Björkbackens samarbete med en särskild ungdomsvägledning för att specialanpassa elevernas undervisning, alternativt finna lämplig praktikplats särskilt omnämnas.

Också när det gäller arbete förekommer olika varianter; arbete såväl inom institutionen som ute på den öppna arbetsmarknaden, praktikplats, ALU-arbete, etc.

När det gäller elevernas fritid anger flera institutioner att man försöker förmå eleverna att upprätthålla den fritidssysselsättning som påbörjats under institutionsvistelsen -- helst genom att delta i organiserade föreningsaktiviteter. De exempel som nämns på förekommande fritidsaktiviteter talar för att dessa mycket ofta utgörs av någon form av idrott; fotboll, styrketräning, gymnastik etc. Nereby uppger att eleverna har möjlighet att utöva fritidsaktiviteter tillsammans med eftervårdspersonalen, som även arrangerar en del aktiviteter, exempelvis läger och resor.

Av institutionernas svar att döma förefaller det vara relativt stora skillnader mellan institutionernas "involvering" i den enskilde elevens livssituation under framför allt eftervårdsfasen. Här förekommer å ena sidan beskrivningar av relativt extensiva möjligheter till såväl individualiserad och behovsrelaterad skolgång och arbete som fritidsaktiviteter efter egna önskemål tillsammans med eftervårdspersonal. Å andra sidan finns institutioner som knappast alls tycks involverade under eftervårdsfasen. Det finns säkert många orsaker till dessa olikheter. En tolkning kan vara att institutionerna av olika skäl lyckas olika bra med att förmå framför allt socialtjänsten att binda sig för långsiktiga och innehållsrika eftervårdskontrakt. En annan faktor som sannolikt har stor betydelse för med vilken intensitet institutionen kan bedriva eftervårdsarbete torde vara det geografiska avståndet mellan elevens utplaceringsort och institutionen.

En institution menar att elevernas sysselsättning under utsluss/eftervård utgör "ett stort problem..." utan att man närmare beskriver vad detta innebär. Sex institutioner har besvarat frågan enbart genom att hänvisa till att man arbetar med individuella lösningar för varje elev. Om detta innebär ett oändligt antal unika upplägg, eller om det innebär något annat får vi tyvärr ingen information om.

Under frågeställningen ovan "Vad sysselsätter sig eleven med under utslussningen / eftervården?" finner jag det motiverat att mycket kort omnämna en lite annorlunda form av utslussning som bedrivs vid Sundboskolan, nämligen Räddningstjänsten i Surahammar. Denna verksamhet, som initierades efter ett förslag från en tidigare brandchef i Surahammar, är nu inne på sitt fjärde år och börjar, enligt institutionschefen vid Sundbo, Arne Andersson, att finna sina former. Verksamheten leds av en behandlingsassistent som arbetar på brandstationen tillsammans med fyra deltidsanställda brandmän och fyra elever. Personalen vid Räddningstjänsten har genom Sundboskolans försorg fått genomgå viss behandlingsutbildning och har även kontinuerlig handledning.

Verksamheten präglas av hög kontroll samtidigt som eleverna får lära sig en massa saker i en icke institutionsmässig miljö. Bland annat erbjuds utbildning till deltidbrandman. Ungdomarnas individuella behov styr vårdens utformning och varaktighet. Det är exempelvis möjligt att kombinera deltagande i Räddningstjänstens arbete med deltidstudier eller praktik. Alla elever bor i små lägenheter i brandstationens omedelbara närhet. Vid Räddningstjänsten tar man även emot externa elever, alltså elever som inte genomgått Sundboskolans eget behandlingsprogram. Man ser detta som en service framför allt gentemot närliggande kommuner och andra behandlingsinstitutioner. Enligt Arne Andersson kan man dock periodvis uppleva det som ett problem att ha ungdomar i verksamheten som inte genomgått den egna behandlingen.

3.6 Vad karaktäriserar utslussningen/eftervården vid Din institution?

När det gäller institutionernas svar på denna fråga kan man konstatera att en viss begreppsförvirring tycks råda. Enligt min tolkning är de allra flesta institutioner överens om att utslussnings- och eftervårdsfasen först och främst innehåller social färdighetsträning. Majoriteten av institutionerna använder också detta begrepp för att beskriva behandlingsinnehållet, men även de institutioner som valt andra begrepp förefaller ändå, om än i olika stor utsträckning att syssla just med social färdighetsträning.

Vad innebär det då lite mer konkret när man säger att man arbetar med social färdighetsträning? Många institutioner nämner att i detta begrepp ryms arbetsträning och/eller någon form av studier, organiserade fritidsaktiviteter samt någon form av familje- och/eller nätverksarbete. Björkbacken framhåller att just nätverksarbetet -- som syftar till att ge föräldrarna stöd och råd så att de själva kan ta ansvar för sina barn -- utgör

"grundbulten" under utslussningen och eftervården. Andra institutioner, exempelvis Ljungaskog beskriver sitt behandlingsinnehåll mycket konkret -- här handlar det bl a om hemkunskap och budget. Åter andra institutioner fokuserar samtals betydelse för såväl stöd och bearbetning som kontroll. Björkbacken hävdar exempelvis att "innehållet i eftervården utgörs till största delen av samtalskontakter av olika slag och på olika nivå; samtal med eleven, föräldrarna, nätverket, skolan, elevens arbetsplats, behandlingsinstitutioner som eleven går vidare till etc". Några institutioner framhåller att man arbetar aktivt med återfallsprevention som en del av den sociala färdighetsträningen.

Sammanfattningsvis är mitt intryck att institutionerna kommit olika långt när det gäller innehållet i behandlingen under utslussning och eftervård. Vissa institutioner förefaller kunna erbjuda ett relativt mångfacetterat och flexibelt utbud av insatser med någon form av behandlingsambition. Andra institutioner förefaller ha mer begränsade möjligheter att bistå sina elever, framför allt med eftervårdsinsatser.

3.7 Involveras elevens familj i utslussningen/eftervården?

På denna fråga svarar samtliga institutioner "ja" -- men det finns en spännvidd i svaren från att familjeinvolvering är en självklarhet till att det förekommer, dock inte regelmässigt. De institutioner som uttrycker viss reservation inför att involvera elevens familj anför bl a att det inte alltid är lämpligt med hänsyn till elevens ålder och framtida bostadsort. En institution menar att familjeinvolvering inte alltid är möjlig pga bristande resurser och ytterligare en institution påpekar att det inte är självklart att det alltid finns en familj att involvera.

De institutioner som mer regelmässigt involverar elevens familj tycks ofta ha ett etablerat nätverksarbete, familjebehandling eller på annat sätt tidigt och målmedvetet skapat relationer till elevens familj. Bo Norgren, avdelningschef på Stigbyskolan hävdar exempelvis att - "Föräldrarna är oerhört centrala och kontakten med dem etableras redan i samband med att eleven placeras. Föräldrarna bjuds t ex in till alla behandlingskonferenser. Kontaktmannen blir föräldrarnas samarbetspartner, tillika den person som kan länka över kommunikationsproblem som finns mellan eleven och föräldrarna".

På Björkbacken har familjearbetet enligt institutionschefen Thomas Erlingsson fokuserats under senare år. I själva verket riktas institutionens insatser under eftervårdsfasen i lika hög grad till föräldrarna som till eleven. Föräldrarnas behov styr i hög grad kontaktens utformning. Vanligtvis handlar det om olika typer av rådgivande och stödjande samtal med syfte att stärka föräldrarna i föräldrarollen. Thomas Erlingsson förtydligar resonemanget på följande sätt:

"Vad vi gör på Björkbacken är att vi ganska drastiskt återtar kontrollen över eleven, en kontroll som föräldrarna många gånger förlorat. Men vår målsättning är att så snart som möjligt successivt återföra kontrollen till föräldrarna. Därför försöker vi i så stor utsträckning som möjligt att involvera föräldrarna i arbetet och ge dem stöd i föräldrarollen. Under institutionsbehandlingsfasen är det vi som har kontrollen och står för gränssättning etc. Under eftervården är målsättningen att föräldrarna ska ha återfått kontrollen. Men vi försöker också på olika sätt mobilisera elevens nätverk i övrigt, med syftet att nätverket ska kunna erbjuda eleven så mycket stöd som möjligt efter utskrivningen".

4. Ekonomi och juridiska/administrativa aspekter

Under detta tema besvarar institutionerna följande frågeställningar;

4.1 Är det vid Din institution möjligt att köpa enbart utslussning/eftervård?

4.2 Hur debiteras utslussning/eftervård?

4.3 Upprättar Din institution någon form av specialavtal/kontrakt för utsluss/eftervård?

4.4 Vem är huvudman för utslussningen/eftervården?

4.5 Är det i juridiskt perspektiv någon skillnad mellan en ordinarie behandlingsplats och en utslussnings-/eftervårdsplats?

4.6 Om det förekommer samarbete med socialtjänsten (och/eller andra myndigheter) kring utslussning/eftervård -- hur ser detta samarbete ut?

4.1 Är det vid Din institution möjligt att köpa enbart utslussning/eftervård?

Här kan vi konstatera diametralt motsatta ståndpunkter -- majoriteten av institutionerna, 15 stycken svarar "nej" på denna fråga, medan sex institutioner svarar "ja". En institution tycks planera för att i framtiden kunna erbjuda denna möjlighet.

"Nej-sägarna" hävdar att en förutsättning för att kunna bedriva meningsfull utslussning och eftervård är att det finns en upparbetad relation mellan behandlingspersonalen -- framför allt mellan kontaktmännen -- och eleven, en relation som grundlagts under tiden eleven varit inskriven på den egna institutionens behandlingsavdelning.

"Ja-sägarna" säger sig ha tillämpat denna modell med framgång och förefaller inte anse att en tidigare relation till eleven utgör en absolut förutsättning för att kunna bedriva utsluss och eftervård. Dock bör framhållas att åtminstone hälften av de institutioner som svarat ja inte gör det helt utan reservation. Vissa generella förutsättningar skall vara uppfyllda samt att en bedömning görs i varje enskilt fall huruvida detta är en adekvat åtgärd.

4.2 Hur debiteras utslussning/eftervård?

Under utslussningsfasen förefaller samtliga institutioner debitera ordinarie vårddygnskostnad¹⁴. Flera institutioner motiverar detta med att eleven fortfarande är inskriven på institutionen under denna fas.

Kostnaderna för eftervården beror normalt på vad som överenskommit mellan uppdragsgivaren och institutionen beträffande uppdragets omfattning och innehåll. Denna överenskommelse regleras i ett kontrakt som parterna upprättar. Skulle det visa sig att en enskild elev har behov utöver vad som överenskommit i kontraktet debiteras dessa insatser särskilt utifrån de faktiska kostnaderna.

Vissa institutioner tillämpar timtidsdebitering plus ersättning för restid, milkostnader etc. Andra institutioner debiterar en vårddygnskostnad även under eftervårdsfasen. En institution uppger att man i början av eftervårdsfasen debiterar en vårddygnskostnad för att senare övergå till timtidsdebitering. Detta hänger samman med att den mest arbetsintensiva perioden under eftervårdsfasen normalt inträder i samband med att eleven lämnar institutionen och ska etablera sig på utplaceringsorten. Så småningom sker en successiv nedtrappning av institutionens arbetsinsats, vilket också medför att kostnaderna minskar.

När det gäller de faktiska beloppens storlek kan relativt stora skillnader konstateras mellan institutionerna. En institution uppger att man ofta inte tar ut någon ersättning alls för eftervården och en annan institution tar ut en högre timtidsersättning än flera andra institutioner tar ut per vårddygn. Enkätmaterial medger dock inte meningsfulla jämförelser dels p g a att endast ett fåtal institutioner sinsemellan tillämpar olika debiteringsprinciper, dels p g a att endast ett fåtal institutioner redovisat vilka insatser som normalt ingår i vårddygnskostnaden, men framför allt p g a att eftervårdsavtalen i så stor utsträckning är individualiserade. Majoriteten av institutionerna som tillämpar vårddygnskostnadsdebiteringsprincipen ligger dock mellan 200 -- 400 kr per vårddygn under eftervårdsfasen, en kostnad som normalt debiteras uppdragsgivaren månadsvis i efterskott.

4.3 Upprättar Din institution någon form av specialavtal/kontrakt för utsluss/eftervård?

Under utslussningsfasen är det varje elevs individuella behandlingsplan som styr vårdens utformning. Under denna fas upprättas normalt inga ytterligare avtal eller kontrakt.

Under eftervårdsfasen däremot upprättar så gott som samtliga institutioner särskilda kontrakt. Dessa kontrakt är individuellt utformade efter den berörde elevens specifika behov och innehåller normalt preciseringar kring den planerade vårdtidens längd, innehåll, mål och syfte samt kostnader. Kontrakten undertecknas av institutionschefen (eller motsvarande befattningshavare) samt ansvarig på aktuell socialnämnd. Vissa institutioner låter samtliga inblandade såsom eleven, kontaktmän, föräldrar, socialsekreterare och avdelningsföreståndare underteckna eftervårdskontraktet. Några institutioner uppger att socialtjänsten i vissa fall tecknar avtal angående eftervårdsinsatser direkt med den aktuella elevens kontaktperson, istället för med institutionen.

För att mer konkret belysa hur eftervårdskontrakten kan vara utformade redovisas nedan exempel hämtade från Stigbyskolan och Fagared. Eftervårdskontrakten innehåller normalt följande rubriker/punkter:

- Aktuell situation -- när det gäller boendeort, boendeform, arbete/utbildning, ekonomi.
- Ärendeutveckling -- här sammanfattas vad som framkommit och beslutats under behandlingskonferenser och vårdplaneringsmöten samt i eventuella tidigare eftervårdsavtal.
- Behandlingsmål -- här preciseras målsättningen med eftervårdsarbetet.
- Behandlingsåtgärder -- exempelvis enskilda samtal med ett visst förutbestämt innehåll, elevbesök på institutionen efter överenskommelse, elevens kontaktperson besöker eleven, föräldrar samt skola/arbetsplats med visst intervall, regelbunden telefonkontakt med berörda, kontakter i samband med fritidsaktiviteter⁽¹⁵⁾.
- Kostnader -- kostnaderna preciseras i särskild bilaga.

Utöver ovanstående förekommer;

- Preciseringar kring institutionens ansvar vid akuta problem såsom återfall i missbruk/kriminalitet etc. Eftervårdsavtalen ger i vissa fall kommunen förtur till en behandlingsplats, om behov av återintagning skulle uppstå.
- Preciseringar kring "administrativa åtaganden" under eftervårdsperioden såsom konferenser, vårdplaneringskonferenser, uppföljning och avrapportering etc.
- Praktiska detaljer kring utskrivning, flyttning, omprovning av LVU etc.
- Regler kring skötsamhet.
- Ekonomi när det gäller elevlön, socialbidrag etc.
- Skyldigheter/rättigheter att reagera om kontraktet bryts.
- Konsekvenser vid kontraktsbrott.

Vissa institutioner har ett mycket välutvecklat samarbete med andra ungdomsinstitutioner, HVB-hem, familjehem etc som kan vara behjälpliga på olika sätt under såväl utslussnings- som eftervårdsfasen. Detta samarbete regleras i sådana fall vanligtvis av särskilda kontrakt. Ett exempel på ovanstående är Björkbackens samarbete med två närbelägna ungdomshem, för att på så sätt till skapa boendialternativ för de ungdomar som inte kan flytta hem efter utskrivning från institutionen.

(15) Exempelvis kan en dykutbildning som påbörjats under institutionsvistelsen fortsätta under eftervårdsfasen.

4.4 Vem är huvudman för utslussningen/eftervården?

Det tycks råda viss oklarhet kring vem som är huvudman under utslussning och eftervård. Majoriteten av institutionerna uppger att institutionen (eller SiS) är huvudman under utslussningen och att elevens hemkommun är huvudman under eftervårdsfasen. Men här förekommer alla möjliga varianter; flera institutioner förefaller anse att SiS är huvudman under såväl utslussnings- som eftervårdsfasen, andra uppger att den egna institutionen är huvudman under bägge faserna och ytterligare andra anser att socialtjänsten är ensam huvudman. En institution anser att även eleven samt dennes föräldrar är inblandade i huvudmannaskapet.

Det förefaller att vara en angelägen uppgift för SiS att informera samtliga institutioner om vad som verkligen gäller kring huvudmannaskapet under behandlingens olika skeden.

4.5 Är det i juridiskt perspektiv någon skillnad mellan en ordinarie behandlingsplats och en utslussnings-/eftervårdsplats?

Majoriteten av institutionerna anser att det inte föreligger någon skillnad mellan en ordinarie behandlingsplats och en "utslussningsplats" eftersom eleven normalt fortfarande är inskriven på institutionen under utslussningsfasen. Under eftervårdsfasen däremot är eleven normalt utskriven från institutionen och detta innebär -- enligt vad de flesta institutioner uppger - juridiska skillnader. Men även när det gäller denna fråga tycks viss oklarhet råda. Framför allt tycks det råda olika uppfattningar om huruvida eftervård förutsätter frivillighet, eller om det är möjligt att tillhandahålla eftervårdsinsatser även för tvångsomhändertagna elever. Uppenbarligen tillämpar institutionerna olika praxis när det gäller detta.

4.6 Om det förekommer samarbete med socialtjänsten (och/eller annan myndigheter) kring utslussning/eftervård -- hur ser detta samarbete ut?

Vi kan konstatera att samtliga institutioner har någon form av samarbete med socialtjänsten, vilket inte är särskilt märkligt eftersom socialtjänsten nästan undantagslöst är institutionernas uppdragsgivare. När det gäller utslussningsfasen skall socialtjänsten medverka när elevernas individuella behandlingsplaner utformas(16). När det gäller eftervården är det i princip socialtjänsten som formulerar uppdragets omfattning och innehåll. Institutionen står för själva genomförandet.

Institutionerna uppger att samarbetet med socialtjänsten kan se mycket olika ut från fall till fall. I vissa ärenden förefaller man arbeta mycket självständigt i förhållande till socialtjänsten, medan man i andra fall tycks ha ett mycket nära och intensivt samarbete. Hur det i praktiken går till när överenskommelser om framför allt eftervårdens utformning träffas varierar sannolikt en del mellan institutionerna. Bo Norgren, avdelningschef på Stigbyskolan uppger att en överenskommelse träffas efter förhandlingar mellan institutionen och socialtjänsten,

mot bakgrund av ett förslag som institutionen utarbetat. Förslaget bygger på de bedömningar av elevens behov av eftervårdsinsatser som gjorts kontinuerligt under behandlingstiden. Förslaget färdigställs normalt ca tre månader innan eleven ska skrivas ut från institutionen.

I detta sammanhang kan Stigbyskolans behandlingsadministrativa system omnämnas. Bo Norgren uppger att införandet av detta system bl a inneburit att störningar i samarbetet med socialtjänsten nästan helt eliminerats. Programmet har medfört "...en tydlig struktur med regelbundna träffar mellan socialtjänst och institutionspersonal, tydliggörande av roller, vård- och behandlingsansvar samt kontinuitet bland den i ärendet inblandade personalen".

Bo Norgren understryker även vikten av att samordna socialtjänstens resurser på hemmaplan med det arbete som bedrivits på institutionen --

"Om inte en överlänkning mellan institutionen och socialtjänsten kommer till stånd finns det bl a risk för att viktiga kunskaper om eleven som institutionspersonalen fått under behandlingen tappas bort under eftervårdsfasen".

Sammantaget förefaller de allra flesta institutioner anse att man har ett väl inarbetat samarbete med socialtjänsten, som bl a innefattar regelbundna uppföljningsmöten. Utöver socialtjänsten samarbetar de flesta institutioner även med skolan och arbetsförmedlingen

(16) Detta påstående bygger på antagandet att utslussningsfasen utgör en del av den ordinarie institutionsbehandlingen.

5. Dokumentation

Temat "Dokumentation" består av två frågeställningar;

5.1 Finns det vid Din institution någon typ av dokumentation/utvärdering kring utslussning -ens/eftervårdens betydelse och/eller effekter?

5.2 Om "Ja" -- vad visar denna dokumentation/utvärdering?

5.1 Finns det vid Din institution någon typ av dokumentation/utvärdering kring utslussningens/eftervårdens betydelse och/eller effekter?

16 institutioner (67%) svarar "Nej" och sex institutioner (25%) svarar "Ja". En institution svarar Nja och menar att SiS ADAD-projekt kan ses som en dokumentation / utvärdering som även berör utslussning och eftervård. En institution har inte besvarat frågan.

5.2 Om "JA" -- vad visar denna dokumentation/utvärdering?

Eken: Det kommer en utvärdering av Ekens behandlingsmodell i januari -97.

Fagared: Att eftervård efterfrågas av nämnder, elever, elevers familjer samt av oss själva. Inget bevisat resultat utöver att alla inblandade är nöjda.

Nereby: Ur dokumentationen kan utläsas att mycket arbete främst gällande skola / utbildning och familj har krävts. Vidare kan man se att en del omplaceringar kommit till stånd snabbt, innan eleven återfallit helt.

Ljungaskog: Brister i utsluss/eftervård.

Råby: Att utsluss och eftervård är helt avgörande för behandlingsresultatet. Det är precis som inom exempelvis Minnesota, där AA respektive NA är oundgängliga delar av rehabiliteringen.

Stigby: Vid institutionen bedrivs ett projekt som syftar till att utvärdera vad i behandlingsarbetet som har eller inte har effekt. En del av detta utgörs av eftervård. För övrigt dokumenteras och utvärderas eftervårdsavtal och annat som tillhör behandlingsadministrationen mycket noggrant. Exempelvis dokumenteras alla kontakter som förevarit med eleven; man dokumenterar typ av kontakt, vilka som deltagit, kontaktens innehåll och varaktighet samt vilken "effekt" kontakten haft. Genom att göra på det här sättet kan man i efterhand ta ställning till om exempelvis eftervården för en enskild elev faktiskt fått den in- riktning som beslutades när eftervårdsavtalet upprättades.

6. Förtjänster, brister och betydelse samt förslag till förändringar

Under detta tema besvarar institutionerna följande frågeställningar;

- 6.1 Vad är starka respektive svaga sidor med Din institutions utslussning/eftervård?
- 6.2 Är Du i stort sett nöjd eller missnöjd med utslussningen/eftervården vid Din institution?
- 6.3 Hur betydelsefull anser Du generellt att utslussningen/eftervården är?
- 6.4 Hur borde utslussningen/eftervården förändras?

6.1 Vad är enligt Ditt förmenande starka respektive svaga sidor med Din institutions utslussning/eftervård?

Som exempel på starka sidor anför institutionerna;

- Utsluss och eftervård är integrerade i behandlingsprogrammet och utgör tillsammans en fungerande helhet.
- Möjligheten att göra individuella lösningar efter varje elevs specifika behov.
- Utsluss och eftervård förlänger behandlingstiden och kompletterar primärvården väl.
- Utslussningen via Räddningstjänsten i Surahammar är en genuin och mycket välfungerande verksamhet.
- Eleverna vill ha och söker aktivt kontakt långt efter avslutad behandling.
- Den relation som byggs upp mellan eleven och framför allt kontaktsmannen under behandlingstiden och som finns kvar som en trygghet för eleven, även efter avslutad behandling -- kontinuiteten!
- Vårt engagemang och långvariga kännedom om våra elever, deras förhållanden och behov.
- Samarbetet mellan eftervårdskonsulenterna och behandlingsavdelningarna fungerar mycket bra och erbjuder individuella och flexibla lösningar.
- Vår vilja att följa eleven under lång tid samt att man i ett tidigt skede kan se tendenser till olika slags problem under uppsegling och att man kan göra något åt problemen innan de hunnit växa sig stora.
- Den successiva och tydliga nedtrappningen av behandlingsinsatser.

Som exempel på svaga sidor med utslussning och eftervård anför institutionerna;

- Utslussning och framför allt eftervården kräver mycket personalresurser -- resurser som vi i stor utsträckning saknar.
- Vårt upptagningsområde är hela landet, vilket gör det svårt -- för att inte säga omöjligt - att bedriva en effektiv eftervård. Det borde finnas en person på hemmaplan som kunde arbeta med eleven utan tidsgränser.
- Kommunerna har rätt att självsvåldigt tacka nej till eftervården -- vilket de tyvärr ofta gör. Eftervården borde vara obligatorisk!
- Vi skulle önska att vi förfogade över ett särskilt hus eller lägenheter varifrån utslussning kunde bedrivas. På det sättet skulle skillnaderna mellan den ordinarie behandlingen och utslussningsfasen bli tydligare.
- Vi saknar kompetens när det gäller exempelvis familjearbete, bearbetande samtal, motivationsarbete etc. Vi saknar även kulturkompetens när det gäller arbete med invandrarfamiljer.
- Eleverna saknar ofta anhöriga som är villiga att låta sig involveras i ett nätverk. Om inte vi som institution lyckas skapa ett socialt nätverk runt eleven blir han/hon ofta ganska ensam efter utskrivningen.
- Eftervården är svårorganiserad p g a avtal, ekonomi etc.
- Eftervården är fortfarande i ett uppbyggnadsskede.

Flera institutioner framhåller möjligheten att tillskapa individuella lösningar efter varje enskild elevs specifika behov som något mycket positivt. Samtidigt förefaller det råda påtaglig enighet om att det stora problemet med utslussningen, och kanske i än högre grad eftervården är bristen på resurser. Nästan alla institutioner beklagar framför allt bristen på personal, men även när det gäller materiella förutsättningar tycks många institutioner sakna resurser. Efter vad jag kan förstå torde den omvittnade resursbristen i praktiken starkt reducera institutionernas möjligheter att genomföra individuella utslussnings- och eftervårdsprogram, eftersom sådana program rimligtvis tarvar betydligt mer resurser än ett mer enhetligt utslussnings- och eftervårdsprogram.

Ett annat exempel på ett möjligt motsatsförhållande mellan en upphöjd föreställning och en krass verklighet finner vi när det gäller synen på utsluss och eftervård i förhållande till den ordinarie behandlingen. Ett flertal institutioner framhåller att utslussning och eftervård är integrerade i behandlingsprogrammet och utgör tillsammans en väl fungerande helhet. Andra institutioner menar att utslussning och/eller eftervård utgör verksamhet som är mer eller mindre åtskild från det ordinarie behandlingsprogrammet. Framför allt de institutioner som företräder det förra synsättet beklagar att detta "helhetsupplägg" blir alltmer sällsynt, eftersom kommunerna p g a dålig ekonomi ofta avbörjer eftervårdsinsatser.

En klar majoritet bland institutionerna framhåller kontaktmännens betydelse. Det är uppenbarligen kontaktmännen som står för det huvudsakliga relationsuppbyggandet under behandlingen samt för kontinuiteten i vården under övergången från behandlingsfas till utslussning och eftervård.

Några institutioner lyfter fram de geografiska problem som ofta uppstår när man har hela landet som upptagningsområde --

"När det gäller eftervården vid Sundboskolan anser jag att det i praktiken är en omöjlighet för institutionen att bedriva eftervård på alla de platser där eleverna hamnar efter avslutad behandling" säger exempelvis Arne Andersson, institutionschef vid Sundboskolan. I de fall där man upplever att avståndet till en utskrivne elev är för långt för att man ska kunna bedriva ett meningsfullt eftervårdsarbete erbjuder Sundbo istället olika typer av handledning för kontaktpersoner som den lokala socialtjänsten anställer, och som på hemmaplan ansvarar för kontroll och stöd till den utskrivne eleven. Enligt Arne Andersson är det dock att föredra att det konkreta eftervårdsarbetet successivt överförs från socialtjänsten och institutionen till "icke professionella", exempelvis kamrater och anhöriga i klientens nätverk.

6.2 Är Du i stort sett nöjd eller missnöjd med utslussningen/eftervården vid Din institution?

Frågan besvarades genom att institutionen kryssade för något av följande alternativ;

Mycket nöjd Relativt nöjd Varken nöjd eller missnöjd Relativt missnöjd Mycket missnöjd
• • • • •

Två institutioner anser sig "mycket nöjda" med utslussning och eftervård

Nio institutioner är "relativt nöjda"

Fem institutioner är "varken nöjda eller missnöjda"

Fyra institutioner är "relativt missnöjda"

Ingen institution säger sig vara "mycket missnöjd" med utslussning och eftervård

Majoriteten av institutionerna förefaller alltså vara relativt nöjda med den egna utslussnings- och eftervårdsverksamheten. I genomsnitt får utslussning och eftervård ca 3,6 poäng på en femgradig skala, där fem utgör maxpoäng (= mycket nöjd).

En grov jämförelse mellan de "mycket nöjda" och de "relativt missnöjda" institutionerna ger vid handen att;

- De nöjda institutionerna gör en något klarare distinktion mellan utslussning och eftervård
- De nöjda institutionerna förefaller att satsa mer resurser på utslussning och eftervård
- De nöjda institutionerna förefaller att ha en generell plan för utsluss och eftervård i något större utsträckning än de missnöjda, som uteslutande arbetar med individuella, skraddarsydda lösningar

6.3 Hur betydelsefull anser Du att utslussningen/eftervården är i förhållande till den ordinarie behandlingen?

Samtliga institutioner som besvarat frågan är överens om att utslussning och eftervård är mycket betydelsefulla delar av institutionernas arbete. Majoriteten av institutionerna anser att utsluss och eftervård har lika stor betydelse som den egentliga behandlingen. Några institutioner gör ingen distinktion mellan ordinarie behandling och utslussning/eftervård, utan menar att det är delar av "samma sak".

Nedan följer några citat som exempel på institutionernas svar på denna fråga.

Utslussning och eftervård är "... mycket betydelsefull och kan många gånger vara det som avgör om målet med den ordinarie behandlingen nås".

Utslussning och eftervård "...ger kontinuitet och trygghet att de vuxna inte försvinner i samband med utflytt från institutionen".

Utslussning och eftervård "...är en mycket viktig del eftersom det för eleven är en ny och påfrestande period där hon är i behov av stöd och uppbäckning".

6.4 Hur borde utslussningen/eftervården förändras?

Flera institutioner anser att det borde vara självklart att utslussning och eftervård skall ingå som en obligatorisk del i behandlingen. En institution föreslår att kommunens ansvar för eftervården - och hur den skall utformas --

borde fastslås i vårdplanen. En annan institution ifrågasätter om SiS institutioner överhuvud taget ska ta emot elever från kommuner som är tveksamma, eller direkt negativa till att köpa även eftervårdsinsatser.

En institution anser att socialtjänsten behöver lära sig att i god tid planera och förbereda mottagandet av en elev som står i begrepp att avsluta en institutionsbehandling. En annan institution anser att socialtjänsten bör anställa en kontaktperson som etablerar en relation med den placerade eleven redan under institutionsvistelsen, för att sedan finnas med på utplaceringsorten och på så sätt underlätta elevens hemflyttning och återanpassning efter institutionsvistelsen. En tredje institution anser att elevens kontaktman på institutionen bör kunna förlägga sin tjänstgöring till elevens utplaceringsort under den känsliga fasen när eleven precis lämnat institutionen och skall börja finna sig tillrätta på utplaceringsorten. Samma institution anser att eftervårdsavtalen borde kunna kombineras med en formell inskrivning till lägre taxa, för att på så sätt underlätta en eventuell återintagning av eleven till institutionen om problem uppstår på utplaceringsorten.

Många institutioner önskar sig fler boendialternativ för eleverna efter utskrivningen från institutionen. Flera institutioner önskar någon form av "mellanboende" där elever och eventuellt även kontaktmän kunde bo under en tid, för att successivt öka elevens eget ansvar och förbereda övergången till ett individuellt boende. En institution anser att Stall Frossarbos lösning -- som innebär att eleven kan återvända till institutionen under helger -- är en bra modell. En annan institution önskar sig ett eftervårdskollektiv för att kunna behålla en del av de elever som idag flyttar ut till andra boendeformer.

Flera institutioner anser att det borde finnas en person på varje institution med ansvar för alla externa kontakter i samband med utslussning och/eller eftervård. Denna person bör vara väl förtrogen med de resurser som bl a kommunen förfogar över när det gäller ungdomar, exempelvis sysselsättningskapande åtgärder, boendialternativ för ungdomar, missbruksbehandling etc och på så sätt fungera som en "informationscentral".

Flera institutioner anser att de eftervårdsansvarigas kompetens bör höjas så att de även kan erbjuda olika former av kvalificerad terapi, framför allt påtalas behovet av familjeterapi. Ett exempel på en institution som företräder denna åsikt är Björkbacken. I intervju med institutionschef Thomas Erlingson och eftervårdskonsulent Bettan Svelander framkom bl a att Björkbacken har idéer om att bygga ut institutionen med en akut- och utredningsavdelning. Sannolikt skulle en del av de "utredda" ungdomarna kunna klara sig utan institutionsvård, under förutsättning att de fick tillgång till en kvalificerad öppenvård. En dylik utbyggnad skulle alltså enligt Björkbackens sätt att se kunna skapa nya uppgifter för de eftervårdsansvariga.

Diskussion

Jag vill nedan helt kort diskutera några av de "resultat" som redovisats i rapporten.

Samtliga institutioner anser att utslussning och eftervård är mycket betydelsefulla faser under behandlingsarbetet. Man säger exempelvis att utslussning och eftervård "...många gånger kan vara det som avgör om målet med den ordinarie behandlingen skall uppnås". Trots detta anslås i genomsnitt inte mer än knappt 10% av institutionernas personalresurser till denna verksamhet. Jag utgår från att detta är ett uttryck för vad som upplevts som nödvändiga prioriteringar. Att det är en situation som personalen inte är nöjd med framgår tydligt av såväl enkät- som intervju svaren. Så gott som samtliga institutioner beklagar bristen på resurser. Det som framför allt efterfrågas är särskild personal, med ansvar enbart för olika aspekter av utslussning och eftervård;

- personal med ansvar för externa kontakter i samband med utslussning och eftervård
- personal som kan serva institutionen med information om det omgivande samhällets resurser för ungdomar i utslussning och eftervård
- personal som kan stödja eleven på hemmaplan
- personal som kan tillhandahålla olika typer av terapeutiska insatser för eftervårdselever och deras familjer

Utöver personalbristen beklagar flera institutioner bristen på materiella förutsättningar för att kunna tillhandahålla en kvalitativt godtagbar utslussning och eftervård. Vad som framförallt efterfrågas är förutsättningar för att göra en tydligare uppdelning mellan olika faser i behandlingen. En institution uttrycker saken på följande sätt; "Vi skulle önska att vi förfogade över ett särskilt hus eller lägenheter varifrån utslussning kunde bedrivas. På det sättet skulle skillnaderna mellan den ordinarie behandlingen och utslussningsfasen bli tydligare".

Ett problem av lite annorlunda karaktär är bristen på överensstämmelse mellan institutionerna när det gäller tolkning och tillämpning av vissa begrepp, samt hur man uppfattar olika sakförhållanden. I rapporten har bl a berörts oklarheter kring begreppen utslussning och eftervård. Här är det uppenbart att institutionerna uppfattar innebörden i dessa begrepp på olika sätt, vilket förefaller få en rad konsekvenser, också i det praktiska behandlingsarbetet. Ett exempel är att institutionerna ser olika på huruvida en elev är in- eller utskrivnen under utslussnings- respektive eftervårdsfasen, vilket kan påverka möjligheterna att återföra vederbörande till institutionsvård, om det skulle behövas.

Ett annat exempel där de olika synsätten kan få konsekvenser i praktiken är när det gäller institutionernas möjligheter att tillhandahålla en behandling som innehåller såväl utslussning som eftervård. Jag föreställer mig att det är väsentligt lättare att sälja ett behandlingsupplägg där såväl utslussning som eftervård ingår, om institutionen (och huvudmannen...!) är övertygad om att dessa komponenter skall ingå som integrerade delar, jämfört med ett synsätt som präglas av osäkerhet huruvida utslussning och/eller eftervård bör/kan ingå. Om vi ser till institutionernas enkätsvar kan man lite tillspetsat påstå att framför allt de institutioner som uppger att det finns en tydlig gräns mellan "den egentliga behandlingen" och utslussning/eftervård är samma institutioner som upplever problem med kommuner som avböjer eftervård. Institutioner med ett "integrerat synsätt" förefaller inte att erfara dessa problem i samma utsträckning.

Andra tänkbara komplikationer som kan uppstå när man använder begrepp utan att riktigt ha reflekterat över innebörden är missförstånd och andra kommunikationssvårigheter. Man kan hoppas att Bo Norgren, avdelningschef vid Stigbyskolan, har rätt när han påstår "att man nog är på det klara med vad man menar när man pratar om t ex utslussning och eftervård, även om man använder lite olika ord". I vissa sammanhang är det nog ändå produktivt att bestämma sig för en mer enhetlig uppfattning. När SiS i presentationsmaterial talar om "eftervårdsavdelningar" undrar man i sitt stilla sinne om det är slutenvård med utskrivna elever som avses....

Andra exempel på motsägelsefulla tolkningar av vad som rimligen bör vara sakförhållanden finner vi när det gäller synen på vem som är huvudman under behandlingens olika faser samt beträffande eventuella juridiska skillnader mellan en behandlingsplats och/eller en utslussnings / eftervårdsplats. Som nämnts i rapporten förefaller det exempelvis råda olika uppfattningar mellan institutionerna huruvida eftervård förutsätter frivillighet.

När det gäller det faktiska behandlingsinnehållet under utslussning och eftervård framkommer av såväl enkätsvaren som intervjuerna att institutionerna förmått utveckla detta i olika grad. Mitt intryck är dock att många institutioner upplever att arbetet med utslussning och eftervård fortfarande befinner sig i något slags "preliminärt tillstånd", men att verksamheten rymmer betydande utvecklingsmöjligheter. Idéer saknas inte, vilket framkommer på flera ställen i denna rapport. Möjligtvis utgör det faktum att institutionerna har ett svagt mandat att bedriva framför allt eftervård en försvårande omständighet när det gäller verksamhetens utveckling. Enligt mitt sätt att se finns en uppenbar risk att institutionernas professionella bedömningar får vika undan för kommunernas sparbetning.

Avslutningsvis vill jag understryka det utbildningsbehov som många institutioner ger uttryck för. Olika typer av kompetensförstärkningar har tvevelsutan avgörande betydelse när det gäller möjligheterna att utveckla utslussning och eftervård i framtiden.

Bilaga

Förteckning över de institutioner som tillställts enkäten, besvarat eller ej besvarat den samt i förekommande fall - skälen därtill

Enkät utskickad till följande inst.	Enkäten besvarad av följande inst.	Inst. som ej besvarat enkäten	Inst. motiv till att ej besvara enkäten
1.Johannisberg	Johannisberg		
2.Sävastgården		Sävastgården	Nystartad institution
3.Vemyra		Vemyra	Inget svar
4.Bergsmansgården		Bergsmansgården	Inget svar
5.Folåsa	Folåsa		
6.Granhult	Granhult		
7.Kärnan	Kärnan		
8.Sundbo	Sundbo		
9.Bågen	Bågen		
10.Bärby	Bärby		
11.Eknäs	Eknäs		
12.Fridegård		Fridegård	Akut & utredningsinst. Ingen utsluss/eftervård
13.Hammargården	Hammargården		
14.Högantorp		Högantorp	Akut & utredningsinst. Ingen utsluss/eftervård
15.Klockbacka		Klockbacka	Inget svar
16.Lövsta	Lövsta		
17.Stall Frossarbo		Stall Frossarbo	Inget svar
18.Sirius		Sirius	Nystartad institution
19.Björkbacken	Björkbacken		
20.Brättegården	Brättegården		
21.Eken	Eken		
22.Fagared	Fagared		
23.Gräskärns ungdomshem	Gräskärns ungdomshem		
24.Margretelund		Margretelund	Inget svar
25.Nereby	Nereby		
26.Solgården	Solgården		
27.Villa Ljungbacken	Villa Ljungbacken		
28.Skolhemmet i Perstorp	Skolhemmet i Perstorp		
29.Ljungaskog	Ljungaskog		
30.Lunden	Lunden		Ingen verksamhet
31.Långanäs	Långanäs		Inget svar
32.Ryds Brunn	Ryds Brunn		
33.Råby	Råby		
34.Stigbyskolan	Stigbyskolan		
35.Tunagården		Tunagården	Inget svar
36.Åbygården	Åbygården		

Kommentar till tabellen

Enkäten skickades ut till sammanlagt 36 institutioner. Efter påminnelse besvarades den av 29 institutioner. 24 av dessa 29 institutioner svarade att de bedrev någon form av utslussning och/eller eftervård. Fem institutioner svarade att de inte gjorde det, antingen p g a att de var nystartade (tre institutioner) eller p g a att de enbart sysslade med akutplaceringar och/eller utredningsverksamhet (två institutioner).

Av de sju institutioner som inte hört av sig är en relativt nystartad när det gäller behandlingsverksamhet och en sysslar enbart med akutplaceringar och utredningsverksamhet och bedriver således ingen utslussning eller eftervård. Fem institutioner som vare sig besvarat enkäten eller på annat sätt hört av sig bedriver behandlingsverksamhet och torde även vara engagerade i utslussnings- och eftervårdsverksamhet.

Sammanfattningsvis har alltså enkäten besvarats av 24 institutioner av totalt 29 som bedriver utslussning och eftervård. Uttryckt i % ligger svarsfrekvensen på knappt 83%.